

UYGURLARIN YAKIN ÇAĞ ÜNLÜ ŞAİRLERİNDEN ABDUREHİM NAZARİ VE ŞAİRİN DESTANLARI HAKKINDA KISACA TANITIM

Erkin EMET (Çin Halk
Cumhuriyeti)

Uygur Klasik Edebiyatı destancılığındaki "üçüncü dönem" in ünlü kişilerinden olan şair Abdurrehim Nizari yazdığı ünlü edebi eserleri ile Uygur kültürü tarihine büyük katkıda bulunmuştur. Şair eserlerinde 18.yüzyılın sonu 19. yüzyılın ilk yarısındaki tarihi dönemin önemli olaylarını ele alıp, Uygurların dili, edebiyatı, tarihi, sosyal hayatı hakkında gerçek eserler yazmıştır.

Şair Abdurrehim Nizari 1770 senesinde Kaşgar Şehrinin Bulakbaşı mahallesinde doğdu. İlk önce dini okullara giderek okuma, yazmayı öğrendikten sonra, aynı dönemin yüksek okulu sayılan Kaşgar "Hanlık Medresesi" inde tahsilini yaptı. Öğrenim sırasında Arap dili, Türk Dilini mükemmel öğrendi. Fars Edebiyatının klasiklerinden olan Şeyih Seyidi, Hoca Hazip Şirazi ve Abdurahman Camii gibi ünlü yazarların eserleri ile tanıştı. Özellikle en ünlü şairlerden Nizamidin Alişir Nevai, Mevlana Ebeydulla Lutfi, Atayi, Sekkakilerin Uygur dili ile yazdığı eserlerini okudu ve inceledi.

Abdurrehim Nizarinin hayatı ve çalışmaları Mançu hükümdarlarının en kötü dönemine rastladı. Bu dönemde yani 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başlarında Uygur halkı Mançu hükümdarlarının zulmüne uğradı. Uygurlar çok zor yaşam geçiriyordu. Şair hayatının çoğunu yoksulluk içinde geçirdi. Yıllarca arzuhalcilik kitap kopya etme işiyle geçimini sağlamış. Bu sıralarda halka zulüm eden feodal sistemin Uygur halkına yaptığı zulmü gördü ve yaşadı. Bu durum onun zulme uğrayan halka olan sevgisini ve onlar ile acıyı paylaşma duygusunu bir daha geliştirdi. Dolayısıyla onun eserlerinde feodal sisteme karşı halkçıl bir düşünce dile getirilmiştir. Abdurrehim Nizari toplumcu bir şairdi. O döneme göre büyük ileri görüşlüydü.

Hayatının 60 yılını öğrenim, yazmak, hattatlık ile geçiren yoksul şairin hattatlık dalındaki yeteneği Kaşgarın aynı zamandaki hükümdarı Zohuriddin Hekimbeyin dikkati çekti. 1830 senesinde Zohuriddin Hekimbey tarafından baş katip

lige tayin edilmiş. Aynı zamanda Abdurehim Nizari başkanlığında beş kişiden oluşan Yazı İşleri Divanı kurulmuş. Bunu oluşturan İmir Hüseyin Seburi, Turdi Nazim (Garibi), Noruz Ahun Ziyayi gibi yazarlarda aynı dönemin ünlü yazarlarından oldukları için şair onlar ile dostluk ve beraberlik içinde uygundur edebiyatının gelişmesi için büyük katkıda bulunmuştur. Şair Zohuriddin Hekimbeyin mahkemesinde orn yıla yakın katıplık görevini yürüttü. O dönem şairin yazı işlerinin en güzel dönemi oldu. O dönemde çok önemli eserler yazdı. 1837 den itibaren destan yazmaya başladı. Rabiye ile Seyidin, Mehzun ile Gülnisa, Ferhad ile Şirin, Leyli ile Mecnun gibi destanları içeren kitabını yazdı.

Şair tüm bu eserlerini yazarken, Tanrı Dağlarının doğusu ve güneyini gezme fırsatını buldu. 1838 yılında Turpandaki padişah Eprudin'in çağrısı üzerine Lükçüne gelip, birkaç yıl kaldı. Mançu hükümdarlarının egemenliğindeki Şinjiang (Doğu Türkistan) halkının genel durumu hakkında bilgi topladı. Çeşitli yörelerin özelliği, örf ve adeti, folklorve yazılı edebiyatının durumu hakkında doğru bilgi alma fırsatını bulmuştur.

Şair Lükçün'den Kaşğara döndükten hemen sonra, 1848. yılında 78 yaşında vefat etmiştir. Destanlarının çoğu genellikle "aruz"Vezni ile yazılmıştır. Şair Alişir Nevainin "Hemse"sinden sonra, buna Uygur dili ile yazılmış en büyük destanlar derlemesi diyebiliriz.

Şair destandan başka, Zohuriddin Hekimbeyin önerisi üzerine, 1842 yılında "Durril Necat" adlı sosyal, ahlaki konuyu içeren felsefe eseride yazmıştır. Eser dialog şeklinde yazılmıştır. Eserinde dönemin hükümdarlarını adil ve bilgili olmaya, halka ilgi göstermeye çağırılmış ve çok yararlı öğütler vermiştir. Tüm eser karşıt düşünceli Mudbir Hudbinin sorduğu 88 soruya Mukbil Roşendilin verdiği 92 yanıtta oluşmuştur. 2. ŞAİRİN DESTANLARINDA ELE ALDIĞI KONU VE DESTANLARININ ÖZELLİĞİ

Şair Abdurehim Nizari destanlarında, bilinçli olarak tutsaklık zinciri ile eli-kolu bağlanan halkın acısını dile getirmiş. İkinci olarak da eserlerindeki hayali kişiler aracılığı ile feodalitenin zulmü altında ezilen ve acı çeken halkın özgürlüğe olan özlemini, vefakarlığa, samimiyete ve adalete olan sonsuz sevgisini dile getirmiştir.

Üçüncü olarak ise, eserlerindeki kişileri konuşturarak adaletsizlikle dolu dönemin zalim hükümdarları ve rüşvetçi görevlileri kınamıştır. Halkın bu karanlık dönemdeki tepkilerini canlı bir şekilde ve canlı bir edebi tasvire dayanarak başarılı bir şekilde dile getirmiştir. Şair dönemin ileri görüşlü kimselelerinden olduğu için, çoğu zaman aşkı konu alan destanların başından sonuna kadar toplumcu bir düşünceyi yansıtmıştır. Yaranmak için hiç bir zaman hükümdarları övecek sözler sarfetmemiştir.

Destanlar adlı kitabında yer alan eserlerinde gerçekçilik büyük bir önem kazanmıştır. " Rabiye ile Seyidin " destanı hariç diğer bütün destanları söylenti ve masalları temel alarak yazılmıştır. Biz burada şairin yaşanmış bir olayı konu alan " Rabiye ile Seyidin " destanını detaylı biçimde tanıttıktan sonra, diğer destanlarına kısaca değinmek istiyoruz. 3.

DESTANLARIN TANITIMI a.FERHAT İLE ŞİRİN DESTANI

"Ferhat ile Şirin" hakkındaki güzel söylentiler 7. yüzyıldan sonra doğu edebiyatında klasik bir konu haline geldi. Pek çok şair bu konuyu işleyen destan yazdı. Azerbaycan'ın 12. yüzyıldaki ünlü şairi Nizami Gencivi, 15. yüzyılın büyük söz ustalarından Alişir Nevai bu konuyu yeniden ele alıp, ilk defa öz Türkçe " nefisi Türki" kullanarak daha öncekisinden uzun bir "FERHAT İLE ŞİRİN" destanını yazdı. Alişir Nevaiden sonra , pek çok şair "FERHAT İLE ŞİRİN" konusunda eser yazmaya çalıştı. Ancak bu destanlar Nevainin yazdığı düzeyden çok geride oldukları için o kadar önem kazanmadılar.

Uygur klasik edebiyatı hazinesinden esinlenen ve güç alan ünlü şair Abdurehim Nizari Nevaiden sonra, "FERHAT İLE ŞİRİN "destanını yazarak edebi yeteneğini gösterdi. Alişir Nevainin üslubunu kullandı. Ancak Nevai'yi taklit etmedi, kendine özgü bir üslup yaratarak destana konusu ve edebiliği açısından büyük bir sosyal değer kazandıra bildi. Nevainin kullandığı tasvir ve düşünceleri kullanmadı."FERHAT İLE ŞİRİN " destanını Nevai aruz vezninin oldukça ağıdalı bir kalıbını kullanmışken, Abdurehim Nizari aynı destanı aruz vezninin çok daha basit bir kalıbını kaleme aldı

Abdurehim Nizari Nevainin emeğine büyük saygı duy--

muştur. Ama eserlerinin dili ve temasını seçerken kendine özgü üslup kullanmıştır. Destanlarını kısa, canlı ve basit halk dili ile yazmaye çalışmıştır.

Şairin destanının her bir bölümü sonun da "bu destanda okuyucunun kolay anlaması için olayları kısa anlatmaya çalıştım. Bunların aslı Nevainin "hemse"sinde uzun uzun anlatılmıştır. Söylenmesi gereken her şey orada söylenmiştir. " Demesi bizim yukardaki düşüncemizi desteklemektedir.

Nizari bxi destanı ile toplumcu düşünce ve insan sevgisini birlik ve beraberliği ile bilimi övmüş, karanlık dönemin hükümdarlarına meydan okumuştur.

b. MEHZUN İLE GÜLNİSA

Abdurehim Nizarinin bu destanı halk masallarına özgü olan kısalık, açıklık, düzgünlük ve eğlendirici olması açısından bir özellik taşır. Destanın konusu kısaca şöyledir.

Bağdat şehrindeki tüccar Hoca Mesudun oğlu Mehzun hemşehrisi olan tüccar Hoca Seyidin kızı Gülnisa ile okul yolunda karşılaşır ve ona aşık olur. Gülnisanın okula gittiğini öğrenince, kendisinde aynı okula yazılır. Günün birinde Gülnisanın anne ve babası, "kızımız büyüdü, dışarıya çıkmasın, eğitimini evde sürdürsün deyince, bu haberi duyan Mehzun hocasının izniyle, onun evine gidip ders veren öğretmen görevini üstlenir. Bu iş üç gün sürmeden Mehzunun babası onu alıp zorla hacca götürür. Yolculuk sırasında babası vefat eder. Babasını defnettikten sonra dönen Mehzun öğretmeninden Gülnisanın nerede olduğunu sorar. Gülnisa, sahibi olan Hoca Seyidin yanındadır. Tüccarlık yapan Seyid günün birinde soyguncular tarafından soyulur. Parasının tümünü yitirdiği için Gülnisayı satmak ister. Bunu duyan vezir Cemiletülmölük, Gülnisayı ağırlığı kadar gümüş ödeyerek satın alır. Mehzun haberi duyduktan sonra, çok telaşlanır, çeşitli çare arayıp, vezir Cemiletülmölük'ün yanında çalışma fırsatı bulur. Günün birinde vezir Gülnisa'ya dokunmak amacıyla ona yaklaşır. Veziri bıçaklayarak onu yaralar. Vezir çok kızar. Hizmetçilerin yardımıyla Gülnisayı bağlayıp mutfağın üstüne asar. Bunu duyan Mehzun kendini öldürmeye kalktığı anda, yakınları kapıyı kırıp, evine girip, onu kurtarır.

Vezir onu astıktan sonra, onun iki arkadaşı padişaha -

haber verir. Padişahın hizmetçileri hemen geliip onu kurtarır. Melike tedavi ederek iyileştirir ve kendine hizmetçi yapar. Gülnisanın hayatta olduğundan habersiz' olan Mehzun çaresizlikten ticaret yapmaya başlar. Melike arabulucular aracılığıyla Mehzun ile sohbet etmek arzusu olduğunu söyler. Günün birinde Mehzunu yanına çağırıp, sohbet ederken, susayan Melike "içecek" diye bağırır. Melikenin yanında diğer hizmetçiler olmadığından, Gülnisa hemen meyve suyu dolduran tabağı alıp, eve girer. Aniden onu rastlayan Mehzun dertli bir şekilde iç çeker ve çekip gider. Buna çok kızan Melike, Gülnisayı, kendini Mehzunden ayıran günahkar diye, bir sandığa koyup nehre atar. Bunu duyan Mehzun ümitsizlik içinde, kendini öldürmek için nehre atlar. Köpek balığı onu yutar. Yutan balığı balıkçı yakalar. Karnını yarıp açtığında bayılmış halde yatan Mehzunu görür. Kurtarıp kendine manevi oğul yapar.

Sandiğa koyulup nehre atılan Gülnisayı Besire şehrinin gemicileri yakalar. Kaptan sandığı açıp Gülnisayı görür ve pazara götürüp vezire satar. Vezir satıp kar kazanmak için onu kız pazarına götürür. Mehzun tesadüfen Gülnisaya rastlar. İyi niyetli balıkçının yardımıyla bedelini ödeyip vezirin elinden kurtarır. İyi niyetli balıkçının yardımı ile tekrar kavuşan iki sevgili balıkçı ile vedalaştıktan sonra, memleketine dönmek için yola çıkar. Nehirden geçerken köpek balığı gemiyi betirir. Gülnisa bir tahta üzerinde hayat kalır. Mehzun'dan haber alamaz. Suyun akıtması ile Gülnisa nehir kenarına nihayet varır. Burada av avlamakta olan Mısır Padişahı ile karşılaşır. Padişah ona kendi kızı gibi davranır. Evine götürür, sonunda Mısır'ın padişahlık görevi ona miras kalır. Onun vefadından sonra Gülnisa padişah olur. Padişahlık yaptığı süre içerisinde Mehzun'un nerede olduğunu soruşturur. Tüm ülkeden gelen misafirleri ben ile görüşür diye emir verir.

Geminin batmasıyla ayrılan Mehzun da bir parça tah-tasına dayanarak hayatta kalır. Yedi gün sonra dalgalar onu sayıla çıkarır. Mehzun sürekli Gülnisa'ı düşünür. Araya -araya Mısır'a gelir. Mısır'a geldiğini duyan saray görevlileri Ppadişah Gülnisa'nın yanına götürür. Zor günlerin geçiren sevgililer sonunda mutlu bir şekilde kevuşur. Memleketinde büyük bir düşün yapar.

Şair Abdurrehim Nizari'nın bu destanı olayların hızla değişimli ve eğlenceli olması çok çekicidir. Destanda söylentilere özgü yerleri çoktur. Destanın kısa, canlı ve basit halk dili ile yazılmış olmasından, şairin edebi yeteneğinin ne kadar kuvvetli olduğunu öğrenebiliriz.

Destandaki Mehzun ile Gülnisa o döneme göre başarılı bir şekilde yaratılan kişilerdir. Çeşitli zorluklar ile karşılaşır da vicdan ile iş yapar. Destanda kişileri iyi niyetli, ahlaklı, vicdanlı, olarak yaşamaya, kötü hükümdarlar önünde cesur olmaya çağırır. Balıkçı aracılığıyla insanlara karşılıksız yardım etmek ve sevgi göstermek düşüncesini ileri sürmüştür.

c. ŞAİRİN "HEFTE DESTAN" ADLI KİTABI

Şair edebi çalışmaları sırasında halk içinde yaygın olan söylenti, fıkraların çeşitli şekliyle yararlanarak güçlü romantik özelliğe sahip küçük tipteki yedi destandan oluşan "HEFTE DESTAN" adlı kitabın sonunda eseri hakkında şunları söyler:

....Bihemdullah tügeşti "HEFTE DESTAN"

Taravet tabti goyakib gülistan.

Gülistanimga baksa her nikoray,

Nemayan bolgusi turfesimen say.

(Allah şükür ! yedi destan bitirdim. Böylece güya bir gülistan yüz açtı. İyi niyetli insanlar bu gülistana bakarsa, göz önünde acayip yaseminzarlık ortaya çıkar.)

Şair bu kitabında sırasıyla her bir destandaki olayları teker teker anlatır. Her bir destanın sonunda kendinin olayları değerlendirmesini, önerisini, incelenmesini gayet güzel bir şekilde açıklar.

Destanlarda tasvirlenen iyi kişiler göz önümüzde ahlaklı, titiz, alçak gönüllüğü ile ortaya çıkarsa, kötü kişiler, kötü niyetliliği, zalimliği, cimriliği, cahilliği ile ortaya çıkar. Mesela, dilenciye ekmek verdiği gerekçesiyle kızının elini kesen cimdi hakkında şair şunları yazmış.

Bar erdi bir kimerse türfe nadan,

Cahanning hersi birle bağıri beryan.

Behillik birle taşdin katiğ erdi, Vucudi

zehr yenliğ açığ erdi. -560-

Mubada işigige kelse sahil,
Bolur erdi imi koğlarga mayii

Bu bir kaç satırdan açgöz, cimri, bir adamın ustalık ile çizilen portresini görebiliriz.

Şair bu tip cahil, cimri, zalim, bencil karakterini ortaya koymak ile feodal sistemin ne kadar kötü olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

d. "RABIYE ile SEYİDİN" Destanı

DESTAN' İN KONUSU

"RABIYE İLİ SEYİDİN" destanı, Kaşğarın Peyziavat Nahiyesine bağlı Kökçi Kasabasında olmuş gerçek olaya esaslanarak yazılmıştı.

Şair destanın önsöz bölümünde konu ile ilgili olarak şunları yazmış:

Seherdin yırağrak erdi meskeni,
bolup Kökçi atı humul meimeni.

(Onun memleketi şehirden uzaktır, memleketin adı Kökçidir).

Kökçide oturmakta olan yoksul köylü İbrahimbeyin oğlu Seyidin aynı köydeki açgöz Yakupbeyin kızı Rabiye'ye aşık olur. Oğlunun sevgi yüzünden gittikçe zayıflamaya başladığını görür, hemen Yakup'un evine gidip kızını ister. Kızın hep zengin ile evlendirip zengin olmayı düşünen Yakup, İbrahimin isteğini reddeder. Seyidin üzüntüye düşer. Hiç bir kurtuluş yolu bulamayan Seyidin mezarlıklarda dolaşa dolaşa ağlar. Sevgiliyle kavuşmaktan umudu kesilen Seyidin sonunda tırajik şekilde hayatını yitirir.

Açgöz ve zalim Yakup bu tırajediye umursamadan kızı zengin, yaşlı, Cabir ile zorla evlendirir. Cabir ile beraber yaşamayı onursuzluk olarak niteliyen Rabiye Cabir'i dokundurmadan, gerdek gecesi evine kaçar. Babası onu Cabir'in evine dönmeye ısrar eder. Cabir gibi adam ile evlenmeyi onursuzluk olarak niteliyen Rabiye yitirdiği sevgilisi Seyidin'e sonuna kadar sadık kalma yolunun kendisini öldürmek olduğu düşüncesine kapılır. Böylece, su almaya gitmek bahanesiyle kız kardeşini alarak Telviçük nehrinin kenarına gider. Mevsim kış olduğundan nehir buzla kaplıdır. Nehrin kenarında

kız kardeşine tüm olanları anlatıp ağlar. Güdekle helallaştıktan sonra, buzun kırık yerinden kendini nehre atar. Bu üzücü olayı duyan Kökçi mahallesindeki insanlar nehir kenarına gidip gece - gündüz buz kararak Rabiye'nin cesedini arar. Ama bulamaz. Mevsim ilkbahar gelir. Ölümünden altı ay sonra, cesedi nehrin aşağıdaki çamurluktan bulunur. Köylüler cesedi Seyidin'in kevesinin yanına gömer.

Şair bu konuyu şunlar ile bitirir :

Çu öltürdi andağ kemer, aptab,

Ki haki zemindin yapıldı nikap.

(Güneşle ay böylece kayboldu, yeryüzü siyahlıklara büründü).

DESTANIN KONUSU VE DESTANDAKİ KİŞİLER

Uygur Klasik edebiyatı tarihinde büyük bir ün sağlayan "RABİYE İLE SEYİDİN" destanı gerçekçi bir destan olma niteliği ile Uygur Edebiyatında önemli yer tutar. Şair Abdurehim Nizari 19. yüzyıldaki Uygur halkı içinde yaşamış Rabiye ile Seyidin gibi iki gencin trajik geçmişlerini yazmak ile halkın feodal sisteme olan hoşnutsuzluğunu canı bir şekilde dile getirmiştir. Yakup ve Cabir gibi feodal sistemin özgürlük ve insan halklarına aykırı olan karakterini açıkça ortaya koydu. Feodaller ile halkın manevi dünyası ve sosyal hayat görüşlerini kıyaslayarak sosyal eşitsizliğinin kaynağını ortaya koydu.

Şairin "Rabiye ile Seyidin" destanı aracılığıyla feodal sistem altındaki mevcut karamsarlığı ortaya koymak, 19. yüzyıl için en büyük isyan ve ileri görüşün göstergesidir. Çünkü insan hakları insan özgürlüğü ve sevişme özgürlüğü olmayan feodal sistemde sevişme özgürlüğü konusunu ele almadan, feodal sistem altındaki mevcut karamsarlığı ortaya koymak koymak mümkün değildir. Dolayısıyla şair şairi ve halkın feodal sisteme olan hoşnutsuzluğunu sevgi konusunu ele alarak dile getirdi. Bunlara esaslandığımızda, destanda dile getirilen esas konuyu kişisel özgürlüğü istemek gibi toplumcu görüşlerine esaslanarak, şair Abdurehim Nizarıtoplumcu şair diyebiliriz.

Destandaki önemli kişiler şunlardır :

RABİYE : Mükemmel ve anlamlı yaratılan kişidir. İyi niyetli, gayeli, vicdanlı, güzel kızdır, insan hakları , insan özgürlüğü, sevişme özgürlüğünü engelleyen feodal güçlere karşı

savaşıdır. Babasının engellerini yenip, SEYİDİN'ni sever. SEYİDİN'in sevgisini bir sevme özgürlüğü gibi algılayıp, bu sevgiyi her şeyden önde tutar. Bunun için Feodal güçlerin her türlü engelleriyle karşılaşır. Yakup kızının arzusunu göz önüne almadan, SEYİDİN ile evlenmesine kaşı çıktığında çok üzülür. Hakkı olan arzusuna ulaşamayan SEYİDİN vefat eder. RABIYE yaş yerine kan ağlar.

Memul RABIYEKİM ulusdin nehan,
Töküp közleridin yaş ornida kan.
Derig, közdin uçtung gerip bülbülüm,
Hazan badi yetti açılmay gülüm.
Der erdiki titreb çubadi hazan,
Ki öçti "çiragim" nitey ah can.

Diban aşik oldu cehandın fena,
Kaçan kelgey emdi eningdek yana.
Közüm nuri ketti, cahan boldi rac,
Behildurmen eknun can etse hirac.
Çu gülşendin yirak olsa endelib,
mekan etse zagu - zegenler kelip.
Hazan bag bolmay yene sebzevar,
Kaçan bulbul etkey uni ihtiyar.
Gülistanım oldi bu yenglig hazan,
Uçurmakka tang yok, yapuşse cehan.

(Rabiye göz yaşı yerine kan ağladığını halktan saklamak zorundaydı. Der ki : Ey! garib bülbülüm, gözümün önünden yittin. Gülüm açılmadan, sonbahar rüzgarında solup gittin. Ey, can! ışığım söndi, şimdi ne yapayım?

Sevgilim dünyadan kayb oldu, Onun gbisi bir daha ne zaman dünyaya gelir? Gözümün nuru gitti, dünyam kap kara oldu şuan ben de ölseydim! Gülistandan bülbül uçup giderse Kargalar gelip onu mekan tutmaz mı? Tekrar yeşillenmeden hazan olan bahçede bülbülün işi ne?! Gülistan böyle hazan oldu, dünyanın zalimliği yüzünden yaşamlarının yıkılacağı

kuşkusuzdur) .

Yukarıdaki satırlarda zamanında çok zulüm gören Rabiye'nin feodal nikah kanununa karşı olduğunu ifade etmiştir.

Rabiye çok zor günler geçirir. Zalim CABİR Rabiye'yi istememeye tekrar arabulucu gönderir. Babası unu CABİR ile velenmeye ısrar eder. Cabir gibi adam ile evlenmeyi onursuzluk olarak niteliyen Rabiye gerdek gecesi evene kaçır. Açgöz babası Yakup ona işkence yapar. Babasından bu kadar işkence gören Rabiye çok üzülür. Babasına yalvarır. Babasına karşı gelmeyi saygısızlık olarak niteliyen Rabiye, kendisini öldürmeyi düşünür ve bunları yazar:

Aya cerhi zalim tügendi işing,
Budur emdi işik enliğe kılmişing.
Sening karing oldi capakarlık
Ki yok sende hergiz vapadarlık
Ezeldin - ebet kimge kilding vapa,
Vapa ehligе yetti sendin cafa.
Kilib işik kündüzini keçe,
Karaşam etib halini özgiçe.
Nesb etmeyin eyyamini,
cudalik taşı sundurup camini.

(Ey zalim kader aşka yaptığın böyle ise, senin de işin bitti. Senin işin insanlara eziyet yapmaktır. Sende hiç vefa yok.

Kime iyilik yaparsan acaba!
Sık sık evefa yerine, vefazıslık yaptın.
Sevgililerin gündüzünü gece yaptın.
Özlemi günlerinde, onların birbirlerine kavuşturmadin).

Feodal sistemi kendisinin acı geçmişleriyle anlatmaya çalışmış Rabiye, nehrin kenarında kız kardeşine tüm olanları anlatır. Sonunda Telviçük Nehrine kendisini atar.

O günki feodal sistemde Rabiye gibi sevişme hakkı isteyen erkek ve kızlar asla bu emellerine ulaşamazdı. Çöğü feodal siskemin işkencesi altında öldü. Şair 19. yüzyılın trajedisi için örnek olan şahıs Rabiye aracılığıyla feodal sistemin karakterini açıkça ortaya koydu. Rabiye aracılığıyla feodal sistemin karakterini açıkça ortaya koydu. Rabiye'nin kendisini öldürmesi güçte idi. Bunun böyle olduğunu hayyattayken yazdığı aşağıdaki şiirden anlamak mümkündür :

Aya blblki zar eyleng, bu toyki boldi Őahane,
Teecp eylengiz işik iŐre kilgan kar barimga.
TamaŐa eylengiz bu toy ara i hr - gilmanlar,
Piĝanu - nalelereyleb keling emdi kanarimga.

aya deri ehli hasretlik szmni eylengiz evrad,
Ptng baŐimga kelgen derdin levhi mazarimga
(Ey blbl, bu bir gzel dĝn oldu, sevgi işin yaptiĝım
iŐlere ŐaŐa kalın. Ey zgrller, bu dĝnde eylenenler,
benim yanıma geliniz..... Ey derdi varlar,
benim hasratlı szlerimi unutmayın, BaŐıma gelenleri levha
Şeklinde kebre taŐıma yazınız).

Rabiye feodal sistemde zgrlĝe kavuŐamayan, zarara
uĝrayan genŐ erkek ve kızların ortak kaderini ve ruhini dile
getirmiştir.

SEYİDİN: Şair destanında Seyidin gibi iyi niyetli, vicdanlı,
sevgilisine sadık, ky yiĝitini başarılı bir Şekilde yaratmıŐtır.
Destanda Seyidin'e fazla yer vermiyor. Ancak Rabiye'ye ma-
nevi aŐıdan tamamlayıcı olarak yazar. Seyidin yoksul **bir** aile-
de bymŐ vicdanlı, vefakar bir yiĝittir. Rabiye'ye aŐk olduĝu
ilk gnlerde sevgilisini sır saklayıp, anne babasına sylemez.
Sonunda babası baŐkasından duyar ve Rabiye'yi istemeye
gider. Ama aŐĝz Yakup yoksul Seyidin'e kızını vermek iste-
mez. Bunu duyan Seyidin arayıp bulur. Der ki :

Yana bardur andaĝ ulus dohteri,
Sabahetde andin erur behteri.
Kayu kizni hahiŐ kilursen eĝer,
Derem Őiksa hedsiz belimde kemer.

(Gzellik bakımından onundan daha gzel olan kızlar
toplumda Çok deĝil mi ? Hangi kızı istersen ne kadar para
gitse gitsin, seni evlendirmeye kararlıyım). Diyerek Rabiye'den
soĝutmak ister. Ancak Seyidin Őyle yanıt verir :

Didi zar yiglap biling i ata,
Bu yenliĝ digen sz err kp hata.
Anga teng bolalmas kuyaŐ birle ay,
Dagi yahŐilar bar digen szge vay.

Tapa alimsam ger visalin ening.
Erur beski korseml camalin ening.

-565 -

Fena bolsam andin erurmen riza,
Mani natevanga ölümdür seza.

(SEYİDİN ağlayarak şunları der : Ey baba, bu söylediğiniz çok yanlış, ona güneş ile ayda denk gelemez, "onundan iyisi var" dediğiniz yanlıştır.

Ona kavuşmazsam bile, onu bir defa görmek bana yeter, sonra ölsem de razıyım. Ben gibi zavallıya ölüm gerek).

Yukarıdaki satırlardan Seyidin'in Rabiye'ye ne kadar olduğunu anlayabiliriz. O kadar sadık olan Seyidin Rabiye'yi içten severse bile, karşı güçler onların isteklerinin gerçekleşmesine asla izin vermez. Böylece acı bir şekilde hayatını yitirir.

YAKUP : Feodal sistemin koruyucusudur. İnsan hakları, sevişme özgürlüğünün düşmanıdır.

CABİR : Destanda feodal üst düzey kişilerinin vekili olarak yer alır. Zalimliği ve mülk sahibi olduğundan övünür. Elin-den gelen kötülüklerin hepsini yapar. Yaşlı olmasına rağmen malvarlığına güvenerek kendisinden çokla küçük olan RABİYE ile evlenmek ister.

Şair destanında şu dönemdeki Uygur halkının zulme gösterdiği tepkisini, arzu ve isteklerini iyi bir şekilde dile getirdi. Bu yönden "RABİYE ile SEYİDİN" destanını Uygur destancılığı tarihin de önemli yer tutar ve insancılık ile dolu gerçekçi eser diye biliriz.

Erkin EMET

A. Ü. Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek
Lisans Öğrencisi

Adres:

Yıldızevler mahallesi 91. Sokak 11/7
Çankaya - ANKARA